

De viatge amb el *Flos Sanctorum*. La toponímia en els incunables catalans de la *Legenda Aurea*¹

Hèctor Càmara-Sempere
Universitat d'Alacant

1. Introït

L'edició dels dos incunables del *Flos sanctorum* que contenen la traducció al català de la *Legenda aurea* de Iacopo da Varazze l'any 2013 permeté la recopilació d'uns 380 topònims que ajuden a reconstruir l'espai de la santedat que trobem en aquesta obra. La variabilitat dels noms de lloc, lingüística i geogràfica, feia interessant oferir-la en un treball que, no sols els ordenara amb criteris lingüístics clars (lematització), sinó que, en oferir un llistat de termes diacrònics, molts dels quals no es corresponen exactament amb els actuals, es pogueren definir i, d'aquesta manera, es facilitara als lectors la situació espacial dels diversos capítols que expliquen la vida dels sants i les festivitats pròpies del calendari litúrgic romà, organitzades per *circulum anni*, i que Varazze hi recopila.

El nostre objectiu no ha estat només presentar un glossari que oferisca aquest suport a la lectura (o que servisca d'eina en el desenvolupament de la la toponímia històrica), sinó que també volem oferir un estudi previ, potser més breu del que ens agradaria, a causa de l'extensió de la recopilació, que tinguera en compte dos elements que poden resultar d'interès més enllà de l'onomàstica: 1) com s'enfronta la traducció o l'adaptació catalana als noms de lloc que originàriament eren en llatí (i ací s'obrin diverses opcions a tenir en compte: adaptacions o formes patrimonials, possibles transparentitzacions, calcs lingüístics o lectures errònies); i 2) quina "imatge geogràfica" dóna l'obra al lector (en aquest sentit, fóra interessant d'esbrinar si la visió del món que s'hi vol mostrar es vincula als objectius que pretén l'autor).²

2. Els incunables catalans de la *Legenda aurea*

La *Legenda aurea* del dominic Iacopo da Varazze, la primera redacció de la qual podem datar al voltant de 1260, és una de les obres més conegudes i difoses de l'edat mitjana, fins a convertir-se en una de les fonts fonamentals de la literatura religiosa i de l'art entre els segles XIII i XVI.³ Ben aviat, el text en llatí es traduí a les diverses llengües vernacles, entre les quals el català fou de les primeres, ja a finals del segle XIII. El *Flos sanctorum*, com es coneixia aquest llegendari abreujat en català, tingué una transmissió complexa i rica fins a l'últim quart del segle XVI en què es compten cinc manuscrits, dos incunables i sis edicions completes, a més d'un conjunt nombrós de textos fragmentaris (*vid.* García Sempere).

Pel que fa als incunables, adquireixen una posició de pont entre la difusió manuscrita de la versió catalana de la *Legenda aurea* (o almenys d'una de les versions) i la impresa cinccentista (Càmara 2017). Encara que l'objectiu d'aquest treball no es descriure aquests testimonis amb detall, cosa que ja s'ha fet en unes altres ocasions (Càmara 2010, 49-54;

¹ Aquest treball s'emmarca en el projecte d'investigació *La literatura hagiogràfica catalana: fonts, edicions i estudis* (FFI2017-83950-P), finançat pel del Ministeri d'Economia, Indústria i Competitivitat d'Espanya.

² En aquest sentit, i encara que la temàtica s'allunya completament d'aquest treball, és molt interessant l'estudi de Badia i Margarit sobre la toponímia en la *Crònica* de Ramon Muntaner, l'anàlisi de la qual permet aprofundir en el coneixement geogràfic de l'autor.

³ Pel que fa a la *Legenda aurea*, es pot consultar el treball de Maggioni, màxim especialista en aquesta obra.

2013, XLII-LXI), sí que cal recordar resumidament els trets principals per a contextualitzar el glossari toponímic.

- 1) L'incunable més complet que conservem (320 folis) fou editat per l'impressor Johan Rossenbach a Barcelona el 1494. Se'n conserven dos testimonis: un a la Biblioteca Nacional de Madrid (I-2000) i l'altre a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona (inc. 58). La bona conservació i l'extensió foren decisives perquè fora triat com a text base per a l'edició crítica (Càmara 2013), gràcies a la qual s'ha pogut fer el buidatge de topònims.
- 2) L'altre incunable ens interessa menys, ja que serví només per a consignar les variants i establir que aquests dos impresos provenien d'un arquetipus comú. Es conserva incomplet a causa d'una conservació deficient (en aquest sentit, conté nombrosos túnels de paràsits i falten els folis del principi i del final). No sabem, doncs, la data i el lloc d'impressió ni qui feu l'edició, però per les característiques es podria situar a València entre 1490 i 1496. Es pot consultar a la Biblioteca del Seminari Episcopal de Barcelona (inc. 58).

3. La toponímia en el *Flos sanctorum*

3.1. Classificació lingüística

Dels elements lingüístics que es poden destacar del recull de topònims que s'ha recopilat, tenen interès els que es refereixen a la manera com el curador del text (ja siga el traductor, ja siga el copista)⁴ s'enfronta a unes formes no sempre conegudes ni esteses en el català, que en aquest cas funciona com a llengua meta. La manera de traduir un nom propi de lloc ens dona dades del nivell de competència lingüística de la versió catalana de la *Legenda aurea* transmesa pel *Flos sanctorum* de 1494 i palesa la distància que s'estableix entre els referents culturals que presenta l'autor i els que ofereix la traducció. La classificació que oferim té en compte quatre casuístiques que s'han pogut detectar en el moment d'estudiar el llistat.

1) Variants patrimonials. El text ofereix 232 (60,6%) versions pròpies de diversos topònims que podem considerar externs als territoris de parla catalana, alguns dels quals han perdurat fins a l'actualitat amb escasses variants diacròniques (*Britanyia*, *Hierusalem*, *Lisbona*, *Proença*, etc.), però d'altres suposen formes que, a pesar de l'adaptació, no han tingut fortuna posteriorment i que, o bé en l'actualitat es diuen com en la llengua original: *Cartoixa* per *Chartreuse* o *Cistell* per *Citeaux* (en canvi, sí que existeixen *ordre cartoixà* i *ordre del Císter*), *Florença* per *Fleury*, *Mont dels Màrtirs* per *Montmartre*, *Roser* per *Roine*, *Vallbona* per *Bonneval*; o bé s'ha acabat patrimonialitzant d'una altra manera: *Domàs* per *Damasc* (el nom de la tela sí que s'hi ha mantingut) o *Losana* per *Lausana*. En aquest apartat, també trobem els noms de lloc propis de la zona catalanoparlant, un total només de 8, que dins del conjunt suposen només un 2,1%. Entre parèntesi apareix la forma que presenta el text del *Flos sanctorum*; l'asterisc indica que són adaptacions al català de topònims sense identificar, de l'apartat 5:

Àfrica	Alvèrnia (Albèrnia)
Aire (Ayre).	Amposta
Ais (Aix).	Àngel, castell de l'.
Alexandria	Antioquia (Antiochia)
Alps	Àpia, via

⁴ No és objecte d'aquest treball distingir entre l'un i l'altre, per a la qual cosa seria necessari que es fera una col·lació dels topònims en els diversos testimonis per extraure quina forma podria ser la que s'acoste més a la traducció original.

Apúlia	Colònia (Colunya, Culunya)
Aquileia (Equilea)	Compostel·la (Compostela)
Aquitània (Quitànea)	Constantinoble (Costantinoble)
Aragó	Dalmàcia.
Argos	Damasc (Domàs)
Arlet	Danubi
Arle (Arlet)	Edessa (Edisa, Edissa)
Armènia Major	Efes (Èffesi, Èphesi)
Aspa	Emília
Assís	Emmaús (Emaús)
Asti (Asten)	Empúries (Ampúries)
Atenes (Athenes)	Escandinàvia (Scandinària)
Augusta	Escítia (Síthia)
Avinyó	Flandes
Babilònia (Babylònia)	Fleury (Florença)
Bari (Bar, Bara)	Florència (Florença)
Barcelona (Barçalona)	Fontenay (Fontanet)
Basilea	Fossa de Mur*
Benevent	Fossanova
Bèrgam (Pèrgamo)	Frígia
Betània (Bethània)	Galilea
Betlem (Bethleem, Bethlem)	Gallinària (Gallinera)
Bolonya (Bulunya).	Gàl·lia
Bonneval (Vallbona)	Gargano (Gargan)
Borgonya (Burgunya)	Gascunya.
Bourges (Burgues)	Gel·lona (Gelon)
Bretanya (Britanya)	Genesaret (Genazaret, Genezaret)
Calcedònia	Gènova.
Caleruega (Caliruega)	Germània.
Calvari (Calvària, Monticalvari)	Girona (Gerona)
Campània	Gòlgota.
Canaan	Gozo, monte do (Goig, mont de)
Canterbury (Contuberi)	Guihon (Gyon)
Capadòcia	Hebron (Ebron)
Capitoli (Capitol)	Hermòpolis (Hermòpili)
Càpua	Hibèrnia (Hybèrnia, Ibèrnia).
Carcassona (Carcasona)	Hipona (Ipona, Ypona, Ypònia)
Casale (Caselles)	Iconi (Ichònia, Icònia, Ycònio)
Catània (Cathània)	Il·líria (Ylíric)
Celio	Índies
Cesarea1.	Iscaiot (Scarioth)
Cesarea2.	Jerusalem (Hierusalem, Jherusalem)
Cesarea3.	Jordà
Chartreuse (Cartoixa)	Josafat (Josaphat)
Cilícia	Judà
Cil·litània.	Judea
Cirene (Sirena)	Laterà (Laterana, Letrà)
Citeaux (Cistell)	Latina, porta
Claravall (Claresvalls)	Lausana (Losanya, Losana)

Lecceto (Leceto)	Òstia (<i>Òstria</i>)
Líban (Líbano)	Pàdua
Licaònia	Palència
Lícia	Palestina
Ligúria	Palmària
Lió (Leó)	Pamplona (Pampalona)
Lisboa (Lisbona)	Pannònia
Listra (Lístria, Listris)	París
Llemotges (Limoges)	Patara (Patera)
Llemosí (Limosins)	Patmos (Pathmos)
Lleó (Leó)	Patres (Patras)
Llombardia (Lombardia)	Pavia (Pabia, Pàpia)
Lucca (Luca)	Pedra Foradada
Lucània (Lucana)	Pel·la
Magalona	Pèrsia (Pèrcia, Persa)
Magdala (Magdalo)	Perusa
Mallorca (Mallorques)	Piemont (Piemunt)
Mallorca, Ciutat de (Mallorques, Ciutat de)	Pisa
Maqueront (Macherònia)	Poitiers (Pauteus, Payteu, Payteus)
Marsella	Polla
Matarranya (Mataranya)	Ponça (Ponsa)
Maurienne (Mauriena)	Pont (Ponto, Pontos)
Mauritània	Porciúncula (Porciuncla)
Meca, la (Mecha, la)	Portopí
Meda	Prato (Prat)
Mel·lo	Provença (Proença)
Mesopotàmia (Mesopotània)	Ravenna (Ravena)
Milà	Reclòs*
Mitilene (Micelena)	Reims (Reims)
Montecassino (Montecassí, Monticassí)	Roine (Roser)
Montmartre (Mont dels Màrtirs)	Roma
Montolivet	Romana, porta
Montpeller	Romanya
Nàpols	Sabà (Sabbà)
Narbona	Salamina
Natzaret (Nazareth, Natzareth, Naza- ret)	Salària
Nicea	Salària, via
Nicomèdia (Nichomèdia)	Samaria
Nilj	Sant'Angelo, castell (Sanct Àngel, castell)
Nocera	Sant Miquel, mont (Sanct Miquel, mont)
Nola (Noles)	Sant Teobald*
Normandia	Sardenya (Serdenya)
Núrsia	Saxònia
Octovià*	Selèucia
Ottembach (Octembach)	Sennaar (Senar)
Orleans (Orlenchs, Orlens, Orlans)	Septimània
Osma	Sicília

Siena (Sena)	Torí (Taurí)
Silena	Tortona (Terdona)
Silícia	Tours (Tors)
Sinaí (Sinaý)	Trèveris (Tràveris)
Siracusa (Çaragusa)	Trípoli (Trípol)
Síria	Troia (Troya)
Solònica	Túscia (Túcia)
Spoletto (Espolet)	Ursiana
Sió (Syon)	València
Tabor	Venècia
Tarascon (Tarascó, Tarascona)	Venta
Tebaida (Thebayda)	Vercelli (Vercell)
Tessalònica (Thesalònica)	Vézelay (Vercell)
Teutònia (Theutònia)	Verona
Tíber (Tibre, Tibri, Tybre)	Victòria
Tiburtina	Victorial
Tiel (Tiella)	Victoriana
Tolosa (Tholosa)	Viena (Viana)
Tomba	Xipre (Cypre)

2) Calcs lingüístics. El pes de la influència del text llatí original en la traducció catalana que ofereix el *Flos sanctorum* es deixa sentir especialment en la toponímia, ja que es presenten molts casos (51, que representen un 13,3%) en què la versió en romanç reproduceix, amb mínimes variants, la forma que el traductor o curador s'hi ha trobat i que no ha sabut adaptar. Açò es pot deure a dues causes: o bé, no entén a quin lloc s'està referint Varazze en la seua obra; o bé, la llengua no tenia un topònim propi i específic per a denominar un espai que, molt probablement quedava lluny i era del tot intel·ligible. En aquest sentit, podem afirmar que la ignorància que demostren les persones per les qual passa el text pot ser en bona part degut a un desconeixement més generalitzat que es reflecteix en l'ús de la llengua. Hi ha algun cas en què es tracta d'un nom amb el qual també és conegut el lloc i que apareix juntament amb la versió més comuna. Els ordenem per la forma actual i entre parèntesi apareix l'adaptació que ofereix el text del llegendari:

Albenga (Albigano)	Gozzano (Gaudian)
Amiens (Ambiana)	Gravellone (Gravelo)
Antioquia (Antioxa)	Ivrea (Ipòria)
Aquisgrà (Aquisgranum)	Jafa (Jopen)
Arezzo (Aretina)	Le Mans (Cena, Cenomana)
Arèopag (Ariòpagus)	Levico (Levicana)
Augsburg (Augusta)	Lida (Dyàspoli)
Autun (Augustudinensi, Augustudúnum)	Loira (Ligeris)
Auxerre (Alteciodora, Altisiodora, Antisiodoro)	Luxeuil (Luxuviens)
Ayas (Egea)	Manfredònia (Sipont)
Brescia (Bríxia)	Metz (Metens)
Charroux (Caròsius)	Mira (Mirrea)
Constantinoble (Constantinòpoli)	Mosa (Mósam).
Emísa (Emíssena)	Nimes (Nemze)
Fondi (Fundana)	Pafos (Pafus)
	Pavia (Ticínium).
	Pentàpoli (Pentàpolim)

Perigús (Petragòricas)	Szombathely (Sabària)
Piacenza (Placensa)	Tarascon-d'Arièja (Nerlus)
Pincio (Pincis)	Tars (Tarsis, Tharsun)
Pistoia (Pistòria)	Tebes (Thebea)
Rieti (Reate)	Tortona (Tridònia)
Ripoli (Ripulis)	Troyes (Tracasina Trecas, Trecasina)
Sant'Angelo, castell (Crescenti)	Utrecht (Trajectí, Trajecto)
Sens (Cenona, Cinonai, Senona)	Vézelay (Vercell)
Sent Liunard (Nobiliaco)	Vermand (Veromando)
Sivas (Sebasten)	

3) Transparentitzacions. La incomprensió del text llatí de la *Legenda aurea* que a vegades mostra la traducció que transmet el *Flos sanctorum* provoca, en el cas dels topònims, no sols els calcs lingüístics que enumeràvem adés, sinó també l'adaptació lingüística a partir d'un procés de transparentització. Certament, aquesta manera de procedir no sempre és fàcil de detectar i de diferenciar respecte de les lectures errònies, molt més comunes, cosa que no permet assegurar-ho amb tota claredat. En aquest sentit, potser el cas més evident siga el de *Gal·lícia* en lloc de *Galàcia*; així i tot, en presentem quatre més en què probablement s'amaga una transparentització:

Aranya (Anagni)
 Canavese (Canapício)
 Cenona (sense identificar)
 Gal·lícia (Galàcia)
 Lausana (Lucena)

4) Lectures errònies. La dificultat de comprendre el text llatí que veiem reflectida en els calcs lingüístics i en les possibles transparentitzacions, en moltes ocasions es manifesta simplement amb lectures errònies que, gràcies a la col·lació amb l'edició crítica de la *Legenda aurea* (Varazze), ens permet interpretar correctament els topònims. Els casos d'aquesta casuística (un total de 57, un 14,9%) estan ordenats per la versió que apareix en el *Flos sanctorum romançat*, i entre parèntesi la forma actual:

Albino (Mílvio)	Corriongo (Canavese)	Otoríngia (Lotaríngia)
Asitum (Escítia)	Cossa (Coserans)	Oraviy (Orbieu)
Àurea	Efidie (Affile)	Palus
Bairac (Beirut)	Esclavòbia (Eslavònia)	Pirans (Pirineus)
Beses (Beregno)	Fossa de Mur (Tres Murs)	Plassa (Palazia)
Betén (Bec)	Gazarim (Garizim)	Règia
Burinam (Bormida)	Gemellus (Cimiez)	Sabasten (Samaria)
Calamansa (Calama)	Geòrdita (Geòrgia)	Sannir (Sumer)
Caratnya (Cartago)	Gòsia (Gòtia)	Seca (Sena)
Cassiors (Montecassino)	Larecina (Aretina)	Seràptim (Soracte)
Cassum (Tars)	Lon (Lió)	Tanàgrum (Tanaro)
Cenona (Chartres)	Lipantana (Lipari)	Taria (Ciro)
Ciberon (Cavallhon)	Ludena (Lucena?)	Tiberina
Ciro (Tir)	Madòcia (Monza)	Trecensi (Maastricht)
Clasena (Classe)	Marítima	Trere (Trèveris)
Comana (Como)	Mazate (Mazzé)	Verner, camp (Agro Verano)
Condom (Candes)	Merofi (Mira)	Verbula (Veroli)
Contestina (Constança)	Micina (Mòdena)	Vidorna (Winchester)
Corbiac (Corbigny)	Napolim (Hermòpolis)	Ypó (Hipona)

5) No identificats. La majoria de topònims, a pesar de les errades que s'han pogut cometre en la traducció o en la transmissió, s'han pogut identificar; però n'hi ha uns quants que han de ser classificats en aquest apartat, ja que no es poden identificar clarament. En alguns casos, es tracten de topònims inventats per la tradició hagiogràfica amb poca o sense cap correspondència amb la realitat (com ara, les illes que visita sant Brandà); d'altres tenen un referent real, però ens són del tot desconeguts (*Celion, Nadabar, Strido*, etc.). Entre els llocs no identificats, n'hi ha que s'adapten al català i adopten formes que podríem dir patrimonials (*Colombí, Fossa de Mur, Octovià, Reclòs, Sant Teobald*, etc.).

Abrivate	Eiulat
Aenda	Eufràgia
Albana	Fossa de Mur
Anarcat	Gabot
Belveer	Mergúndia
Blancàgia	Montport
Camòllia	Nadabar
Carbonara	Octovià
Cava	Orial
Celion	Reclòs
Cenona (possible transparentització)	Sant Teobald
Colombí	Strido
Columbari	Tersona
Corocànica	Trifis
Crosa	

3.2. *Classificació geogràfica*

Més enllà d'una classificació de caire lingüística, l'estudi dels topònims que apareixen en el *Flos sanctorum romançat* ens permeten endinsar-nos en la cultura geogràfica que emana d'una obra enciclopèdica amb una transcendència arreu d'Europa única al llarg de la baixa edat mitjana. Lamentablement no podem desenvolupar massa aquesta part, però sí que volem aprofitar per a apuntar alguns elements que, de segur, aprofundiran en la comprensió d'aquesta recopilació de vides de sants i festes religioses. La pregunta que hauríem de fer-nos seria: quin és l'espai de la santedat que hi trobem? Respondre aquesta qüestió potser ens ajuda a entendre la perspectiva des de la qual treballaren tant l'autor, Iacopo da Varazze, com els diversos curadors catalans que hi intervingueren.

1) Els *limes* de la santedat. El terme llatí no és casual: les fronteres de l'espai geogràfic on es desenvolupen les diverses vides de sants és l'Imperi Romà, i això té molt a veure amb el model de santedat pel qual aposta la *Legenda aurea* i, per consegüent, el *Flos sanctorum* en català. En aquest sentit, la major part de capítols hagiogràfics estan dedicats a apòstols, màrtirs, verges i confessors del segle I al VII i a alguns sants del XII i XIII, amb una llacuna de cinc segles que reflecteix la tendència *arcaïtzant* de l'obra (tant de la redacció original com de molts dels capítols suplementaris que s'hi insereixen apòcrifament dins de la tradició catalana). El model de santedat, doncs, privilegia la cerca del martiri i, per aquest motiu, la majoria de vides que arreplega corresponen a morts per la fe dels primers segles del cristianisme. Fins i tot, entre els sants més acostats cronològicament, hi ha aquesta preferència, com són els casos de sant Tomàs de Canterbury o de sant Pere Màrtir (Boureau, 38-39). Per aquest motiu, si els protagonistes de les vides se situen cronològicament en els inicis de l'Església, és del tot coherent

que el límit geogràfic corresponga a l'Imperi Romà, encara que trobem incursions en àrees allunyades (Irlanda, Etiòpia, Índia, etc.), però sempre des d'una visió exòtica i etnocèntrica romana.

2) Capitals de la santedat. Algunes de les poblacions que hi apareixen es repeteixen diverses vegades al llarg de l'obra, però quina és la ciutat que suma més aparicions en el llegendari? Aquesta dada, que pot semblar una mera curiositat, resulta interessant, ja que hi ha llocs que concentren una gran quantitat de fets protagonitzats per sants. Les parts de les vides més interessants són els suplicis de la passió (si es tracta de màrtirs, i hem vist suara, que són els protagonistes de la majoria de relats arreplegats) i la mort. Els espais on tenen lloc aquests episodis són fonamentals per al culte posterior i l'autor del text s'esforça per concretar-los tant com siga possible. Però un sant pot tenir també un recorregut vital espacialment extens: els exemples de santa Maria Magdalena o santa Marta en són paradigmàtics, en un itinerari que va des de Palestina fins als territoris francs. Les ciutats que més apareixen, en ordre de menys a més, són aquestes (comptabilitzem totes les ocasions que se citen directament, encara que hi ha capítols en què el topònim es repeteix):

Constantinoble: 22 (16 cap.)

Alexandria: 28 (15 cap.)

Antioquia: 30 (14 cap.)

Milà: 41 (16 cap.)

Jerusalem: 98 (43 cap.)

Roma: 271 (88 cap.)

La presència constant de Roma, que esdevé de lluny la capital de la santedat en el *Flos sanctorum*, molt per damunt de Jerusalem, palesa que el punt de vista que transmet l'obra ressalta el paper d'aquesta ciutat com a centre neuràlgic de la cristiandat. No debades, un dels objectius de Varazze era difondre el calendari litúrgic romà, per damunt d'altres de regionals, i promoure que es convertira en universal, almenys per al cristianisme d'Occident (d'ací també la presència, potser sobredimensionada, de Milà). També és destacable la incidència d'Alexandria, Antioquia i Constantinoble, que juntament amb Jerusalem i Roma, foren els bisbats –o patriarcats– més importants en els primers segles de la història eclesiàstica (aquesta imatge d'unitat que s'ofereix en l'obra, que en el moment de l'elaboració i la traducció al català feia temps que havia desaparegut, potser es deu al fet que la majoria de sants que s'hi restringen són anteriors al Cisma d'Orient de 1054).

3) Densitat de santedat. Com en el cas de la densitat de població, hi ha territoris que concentren un major nombre de fets relacionats amb els sants i això també ens pot ajudar a copsar millor les intencions que hi ha al darrere d'aquest recull hagiogràfic. Després del que hem vist fins ara, a la zona de l'actual Itàlia li correspon, com no podia ser d'una altra manera, ser l'escenari geogràfic més recurrent en les vides incloses en el *Flos sanctorum*, amb 78 topònims. L'altra regió més important és l'actual França, amb 58 (24 dels quals pertanyen a Occitània). En canvi, el Pròxim Orient queda relegat amb només 37 entrades. Hi trobem unes altres àrees geogràfiques també ben representades, encara que en menor mesura, com ara els actuals Turquia, Egipte o Alemanya. Cal tenir en compte que la presència de França i Alemanya té a veure amb el fet que són dos territoris que formaren part de l'Imperi Carolingi, juntament amb una part d'Itàlia, època de la qual Varazze arreplega alguns sants, a més de dedicar un llarg capítol als reis dels francs, a Carlemany i els seus successors, i als reis del Sacre Imperi Romanogermànic. Pel que fa al territori catalano-

parlant, està escassament representat (vegeu l'apartat 1 del subepígraf 3.1), i molts dels topònims corresponen als capítols complementaris que s'incorporen a la nòmina de vides redactades per Varazze dins de la transmissió en català de l'obra (sant Narcís, sant Feliu, sant Guillem, etc.).

4. Glossari toponímic del *Flos sanctorum romançat*

4.1. Criteris

Els topònims que s'arrepleguen en aquest glossari (383) corresponen, com hem indicat adés, als que apareixen en el *Flos sanctorum romançat* (Johan Rosenbach, Barcelona, 1494), testimoni incunable de la traducció catalana de la *Legenda aurea* de Iacopo da Varazze. Hem fet servir els criteris següents:

- 1) Actualització ortogràfica de les entrades dels topònims (*Antiochia* > *Antioquia*; *Barçalona* > *Barcelona*; *Leó* > *Lleó*; *Nazareth* > *Natzaret*; *Troya* > *Troia*).
- 2) L'entrada principal serà la forma actual sempre que:
  - a) coincidisca amb un topònim viu actualment, sense tenir en compte les variants fonètiques o ortogràfiques pròpies de l'evolució diacrònica (*Ichònia* > *Iconi*; *Lisbona* > *Lisboa*; *Syon* > *Sió*; *Ypona* > *Hipona*);
  - b) hi aparega el topònim en una versió llatinitzada, parcialment o totalment (*Alteciadora* > *Auxerre*; *Ariòpagus* > *Arèopag*; *Constantinòpoli* > *Constantinoble*; *Èphesi* > *Efes*; *Liger* > *Loira*; *Pafus* > *Pafos*);
  - c) s'hi presente una versió adaptada del topònim original que no ha tingut fortuna en català com a forma pròpia (*Contuberi* > *Canterbury*; *Cartoixa* > *Chartreuse*; *Domàs* > *Damasc*; *Florença* > *Fleury*; *Mont dels Màrtirs* > *Montmartre*; *Sanct Àngel* > *Sant'Angelo*; *Vallbona* > *Bonneval*).
- 3) L'entrada secundària es farà servir per a introduir:
  - a) variants no fonètiques o ortogràfiques dels topònims (en alguns casos, es tracta d'altres denominacions per al mateix lloc i, en unes altres, d'errades de transmissió degudes a lectures deficientes: *Aretina. Lareci*; *Cinonai. Senona*; *Diàs-poli. Lida*; *Napolim. Hermòpolis*; *Polla. Apúlia*);
  - b) la forma actual d'un topònim que permeta agilitzar la cerca (en aquest cas, per a diferenciar-la, s'utilitzarà un claudàtor tancat [*Arezzo*]. *Lareci*; [*Lieja*]. *Leodòcia*; [*Perigús*]. *Petragòricas*)
- 4) En l'entrada principal, entre claudàtors apareix el capítol i la línia en què apareix el topònim (a partir de l'edició de Càmara 2013) i les diverses variants que hi trobem, ja siguin fonètiques, ortogràfiques o de qualsevol altra mena.
- 5) No arrepleguem la toponímia referida a regions àmplies, el que hui entendriem com a estats o països (Anglaterra, Egipte, Itàlia, etc.), sempre que no s'hi faça referència amb una forma antiga actualment en desús (*Hibèrnia* per *Iralnda*), que ja no existisca la regió (*Babilònia* o *Germània*) o que no coincidisca exactament amb la delimitació actual (*Àfrica* per *Tunísia*).
- 6) Fem servir com a font principal, tant per a establir la forma actual com per a la definició del topònim, la *Gran Enciclopèdia Catalana* i, com a complementàries, la *Bíblia Valenciana Interconfessional* (per als topònims de tradició bíblica), el web *ésAdir* (portal lingüístic de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuais) i la *Viquipèdia*, sempre que hem pogut contrastar la informació.

4.2. Glossari

Abrivate. Població d'Alvèrnia no identificada. [LXXV 208]

Acaia. *Nomós* del Peloponés, Grècia. [*Achaia*: II 8; CLII 203; *Achaya*: II 125]

- Acre.** Població i port de Palestina situada a la plana costanera que voreja la badia de Haifa, a Israel. [XCIV 109]
- Aenda.** Sense identificar, illa de la qual parteix sant Brandà cap al seu viatge per mar. [XIX 16]
- Affile].** Effidie.
- Àfrica.** Província romana, el territori de la qual corresponia, aproximadament, a l'actual Tunísia, a més de la part oriental d'Algèria. [XLVIII 142]
- Agnani].** Aranya.
- Agro Verano].** Verner, camp.
- Aire.** Aire-sur-l'Adour, població d'Aquitània, a l'actual França. [Ayre: LXXIII 220]
- Ais.** Ais de Provença, població de Provença, a l'Occitània. [Aix: LXXV 45; XCIV 129, 170; XCV 12]
- Albana.** Població de l'Armènia Major. [CXXIII 127]
- Albenga.** Població de la Ligúria, a l'actual Itàlia, denominada antigament *Albingaunum*. [Albigano: LIV 60]
- Albino.** Mílvio, pont sobre el riu Tíber al nord de Roma. Es tracta d'una lectura errònia de la lliçó llatina *Malbinus*. [LXV 52]
- Alexandria.** Població d'Egipte, a la desembocadura del Nil. [IV 31, 40, 60, 67, 94; V 78, 83; XVIII 113; XXVI 92, 119, 127; XLVIII 119; LV 25; LVIII 26, 29, 44, 61; LXIV 55; LXXXIV 28; CVIII 75; CXXV 98; CXXXIV 4, 33; CLXIX 10, 46; CLXXVII 94; CLXXVIII 2; CLXXXVI 16]
- Alps.** Serralada de l'Europa Occidental que forma frontera entre Itàlia, França, Suïssa, Àustria i Eslovènia. [Alpis: CXLI 34; CLVI 83; CLXIII 35]
- Alvèrnia.** Regió al nord d'Occitània. [Albèrnia: LXXV 207]
- Amiens.** Població de la regió de Picardia, a la vall de la Somme, a l'actual França, que rep el nom del poble gal dels ambians. [Ambiana: CLVII 3]
- Amposta.** Població de la comarca del Montsià, al delta de l'Ebre, Catalunya. [CLXXXIII 184]
- Anarcat.** Sense identificar. [LXXV 39]
- Àngel, castell de l'.** Sant'Angelo, castell.
- Antioquia.** Població de l'antiga Síria, actual capital de l'il d'Hatay, Turquia, vora el riu Orontes. [Antiochia: II 36, 41, 46; XXXV 3, 38; XLV 11, 12, 46, 103; LXI 1, 2, 4; LXIV 55; LXXIX 13, 23, 32, 61, 62, 67, 91; XCI 13; CXLII 158; CXLIII 7; CLII 15; CLXVII 110, 120, 123; CLXXXI 2; Antioxa: XVIII 120; XXXIII 27]
- Antioxa.** Antioquia.
- Antisiodoro.** Auxerre.
- Àpia, via.** Camí romà que portava de Roma a Càpua. [CLXVI 25]
- Apúlia.** També coneguda com a Pulla, regió de l'actual Itàlia meridional, que ocupa l'extrem sud-est de la península, banyada per les mars Adriàtica i Jònica. [CXXIII 120; CXC 348. Polla: CXLV 5; CXLIX 175]
- Aquileia.** Població del Friül-Venècia Júlia, a l'actual Itàlia. [Equilea: LVIII 20].
- Aquisgrà.** Població del *land* del Rin del Nord-Westfàlia, Alemanya, al marge septentrional de les Ardenes. [Aquisgranum: XVI 212]
- Aquitània.** Regió històrica del sud-oest francès. [CLXXXVII 76. *Quitànea*: XXI 2; LXXV 30, 39, 216, 242; CXX 188, 198, 199; CLX 25]
- Aragó.** Regne de la península Ibèrica que s'estenia des dels Pirineus centrals fins a la serralada Ibèrica. [LXXV 29; CLXXXIX 224]
- Aranya.** Anagni, població de la regió del Laci, a l'actual Itàlia. [CXVI 409]

- Arezzo.** Població de la regió de la Toscana, situada a l'alta vall de l'Arno, a l'actual Itàlia, denominada antigament *Arretium*. [*Aretina*: CXIII 8. *Lareci*: CXLIX 118]
- Arèopag.** Turó prop d'Atenes on tenia lloc el consell de nobles de la ciutat. [*Ariòpagus*: CL 3, 6]
- Argos.** Població del Peloponès, al *nomós* d'Argòlida, Grècia. [V 10]
- Arlet.** Població de la regió d'Alvèrnia, Occitània. [XCV 14; CL 107]
- Arle.** Població de la regió de Provença, Occitània. [*Arlet*: CXXX 17]
- Armènia Major.** Denominació amb la qual fou coneguda en l'antiguitat la part d'Armènia a l'est de l'Eufrates. [*Major Armènia*: CXXIII 128]
- Asitum.** Escítia.
- Aspa.** Potser es refereix a la població de la comarca del Segrià, Catalunya. [CLXXXIII 221]
- Assís.** Població de la regió de l'Úmbria, a l'actual Itàlia. [CXVI 2, 183, 203, 267, 331; CXLIX 18]
- Asti.** Població de la regió del Piemont, a l'actual Itàlia, vora el riu Tanaro. [*Asten*: LIV 12, 15, 18, 49, 54, 60]
- Atenes.** Capital de Grècia. [*Athenes*: XXXVIII 15; CXXX 7; CL 5, 13, 30; CLXVII 15, 22, 97]
- Augsburg.** Població de Suàbia, a Baviera, situada entre les valls del Lech i del Wertach, a l'actual Alemanya, que rep el nom d'*Augusta Vindelicorum*. [*Augusta*: CLVI 5].
- Augusta.** Població de Sicília, a l'est de l'illa, a l'actual Itàlia. [CXI 386, 404]
- Àurea.** Segons el text, torre de Roma on anaren l'emperador Deci i el pretor Valerià després de la mort de sant Hipòlit, però es tracta d'un error de transmissió de la lliçió *currum aureum per turrum aureum* (LA 114, 40). [CXVII 45]
- Autun.** Població de la Borgonya, a l'actual França, coneguda antigament amb el nom d'*Augustodunum*. [*Augustudinensi*: CXXII 10; *Augustudúnium*: CV 64]
- Auxerre.** Població de la regió de Borgonya, a l'actual França, coneguda antigament amb el nom d'*Autissiodorum*. [*Alteciodora*: CV 10, 13; *Altisiodora*: CCLI 95; *Antisiodoro*: CXXIX 8, 46].
- Avinyó.** Població de la Provença, a Occitània, situada a la vora del Roine. [XCV 14, 31; CXCI 239, 270, 273, 285, 288, 296]
- Ayas.** Població de la regió d'Adana, a l'est de la desembocadura del riu Ceyhan, a l'actual Turquia, coneguda antigament com a *Aegea*. [*Egea*: CXLIV 10]
- Babilònia.** Població de Mesopotàmia, a l'Iraq actual, que donà nom a la regió del sud, situada a la riba oriental de l'Eufrates. [CXIV 18, 25; CXVI 63; CXIX 29; CXXIV 260, 261; CLV 17, 61, 108; *Babylònia*: CIV 3]
- Bairac.** Beirut, capital del Líban. [*Bairach*: CXXXV 87]
- Bari.** Població de Pulla, a l'actual Itàlia. [*Bara* V 202; *Bar*: CLXXXVII 238]
- Barcelona.** Capital de Catalunya [*Barçalona*: XXXIX 3, 11; XL 5, 6, 23, 27, 34; XCVIII 190; C 6, 9, 12; CVI 11]
- Basilea.** Població de Suïssa a banda i banda del Rin, prop de les fronteres amb Alemanya i Suïssa. [CLIII 22, 34]
- Bec].** Betén.
- Beirut].** Bairac.
- Belveer.** Ciutat que apareix citada en la navegació de sant Brandà. [XIX 110]
- Benevent.** Població de la regió de la Campània, en la confluència dels rius Sábato i Calore, a l'actual Itàlia. [CXXIII 120]
- Beregno].** Beses.
- Bèrgam.** Població de la regió de la Llombardia, a l'actual Itàlia. [*Pèrgamo*: CCLI 61]

- Beses.** Beregno. [LXII 178]
- Betània.** Poble de Palestina, situat uns 5 km a l'est de Jerusalem. [LXVIII 7. *Bethània*: XIV 90; LXVIII 19; XCIV 25, 28; XCV 4]
- Betén.** Bec, monestir entre les poblacions de Rouen i Le Havre, a Normandia, a l'actual França. [CLXXXVII 236]
- Betlem.** Població de Palestina. [VIII 37, 39, 44. *Bethleem*: XII 28; CXXXI 50, 68, 139; CXLVI 61, 114, 125; CLXXXVIII 273. *Bethlem*: VIII 193, 213; XII 49; XVII 113; XXXIII 46, 53; LI 25]
- Blancàgia.** Sense identificar. [LXXIII 44]
- Bolonya.** Capital de la regió de l'Emília-Romanya, a l'actual Itàlia. [*Bulunya*: CXI 85, 122, 189, 257, 296, 318, 321, 380, 434, 447; CXXVIII 13]
- Bonneval.** població de la regió del Centre, a l'actual França. [*Vallbona*: CXX 6]
- Borgonya.** Regió situada a la vall del Roine superior i del Saona, a l'actual França. [*Burgunya*: XCIV 167; CV 12; CXX 8; CXXIV 382; CXXVIII 16; CXXLI 96]
- Bormida].** Burinam.
- Bourges.** Població de la regió del Centre, a l'actual França. [*Burgues*: CXIX 337]
- Brescia.** Població de la regió de la Llombardia, a l'actual Itàlia, que rep el nom de l'antiga *Brixia*. [*Brixia*: CXI 330; CLXXXVII 129]
- Bretanya.** Nom que els romans donaven a l'actual Anglaterra. [*Britanya*: XLVIII 39]
- Burinam.** Bormida, riu del Piemont, afluent del Tanaro. [LIV 24]
- Calama].** Calamansa.
- Calamansa.** Calama, població de Numídia, a la part occidental del nord d'Àfrica. [CXXIV 17]
- Calcedònia.** Antiga ciutat de l'Àsia Menor, a la costa del Bòsfor, davant Bizanci, actualment englobada dins la gran Istanbul. [LXVII 96, 100; CX 76; CXXXVII 56, 57]
- Caleruega.** Població del sud de Burgos, a Castella i Lleó. [*Caliruega*: CXI 18]
- Calvari.** Turó al nord-est de Jerusalem on fou crucificat Jesucrist, conegut també com a Gòlgota [*Calvària*: LII 98; *Monticalvari*: LII 95, 204; LXV 6, 95; CXXXV 5]
- Camòllia.** Porta de Siena. [CXC 123, 128, 132, 145]
- Campània.** Regió de la Itàlia meridional que comprén les províncies d'Avellino, Benevent, Caserta, Nàpols i Salern. [CLXXXVII 50]
- Canaan.** Franja de terreny delimitada al nord per la regió de Fenícia, a l'est pel riu Jordà i el Mar Mort, al sud per Egipte i a l'oest pel Mediterrani, actual Israel. [LXXXIII 35]
- Canapíció.** Canavese, comarca del Piemont, a l'actual Itàlia, la ciutat més important és Ivrea. [LXII 201. *Corriongo*: LXII 172]
- Canavese].** Canapíció.
- Candes].** Condom.
- Canterbury.** Població del comtat de Kent, a Anglaterra. [*Contuberi*: XIII 1, 2, 4]
- Capadòcia.** Regió de l'Àsia Menor, limitada al sud per les muntanyes del Taure, a l'est per l'Eufrates, al nord pel riu Halis i a l'oest per la regió dels llacs de Pisídia i Licaònia. [III 19; X 101; XXXII 128; XXXVII 7; LVII 19]
- Capitolí.** Un dels set turons de Roma. [*Capitol*: VIII 179, 181; XXVIII 114]
- Càpua.** Població de la Campània, a l'actual Itàlia, situada a la riba del riu Volturno. [XLIX 189; CX 89; CLIX 134]
- Carbonara.** Sense identificar, podria referir-se a Aiguabelle, a Savoia, o a un bosc a prop de Pavia. [*Carbonària*: CXXIV 444]
- Carcassona.** Població de la regió del Llenguadoc, a Occitània. [*Carcasona*: CXI 292]
- Cartago].** Cartanya.

- Cartanya.** Cartago, població antiga situada a prop de la Tunis actual. [CXXXVI 11, 19. *Cartayna*: LVI 148; CXXIV 20, 49, 142; CLXXXVII 292]
- Casale.** Casale Monferrato, població del Piemont, a la vora del Po, a l'actual Itàlia. [*Caselles*: CXXIV 350]
- Cassiors.** Montecassino.
- Cassum.** Tars (possible confusió amb la forma llatina *Tarsum*).
- Catània.** Població de l'est de Sicília. [*Cathània*: VI 80]
- Cava.** Indret prop de Pavia. [CXXIV 444]
- Cavalhon].** Ciberon.
- Celio.** Un dels set turons de Roma. [XIV 37]
- Celion.** Mont al costat d'Efes. [LXXXIX 13, 20, 76, 79]
- Senona.** Sense identificar, població de Pèrsia («Cordubam», LA 102, 2). [CIV 4]
- Senona.** Chartres, població de la regió del Centre, a la vora del riu Eure, a l'actual França. [CXIX 149]
- Cesarea¹.** Cesarea de Capadòcia, població d'Anatòlia central, actualment Kayseri, a Turquia. [VII 15, 23; XXXII 128; LXIII 36, 40]
- Cesarea².** Cesarea de Mauritània, antic port romà al nord d'Àfrica, actual Sersell, a 90 km a l'oest de l'actual Argel. [CVI 3]
- Cesarea³.** Cesarea de Palestina, antiga ciutat de Judea, a la costa. [LXXXVII 28; CVIII 26, 27]
- Charroux.** Població de la regió de Poitou-Charentes, a l'actual França. [*Caròsius*: XVI 213]
- Chartres].** Senona.
- Chartreuse.** Monestir cap de l'orde cartoixà, a la diòcesi de Grenoble, a la regió del Del-finat, a l'actual França. [*Cartoixa*: CXX 137, 140]
- Ciberon.** Cavalhon, població de Provença, Occitània. [*Cyberon*: CXXX 57]
- Cilícia.** Regió a la costa sud de l'Anatòlia, a l'actual Turquia, entre la serralada del Taure i la mar. [XCII 10; XCIII 44]
- Cil·litània.** *Scillium*, antiga població romana de Numídia, al nord d'Àfrica, prop de Cartago. [C 5; CVI 2]
- Cimiez].** Gemellus.
- Cirene.** Antiga ciutat al nord-est de l'actual Líbia. [*Sirena*: X 34. *Silena*: LVII 16]
- Ciro.** Tir, antiga població fenícia, que correspon a l'actual Şūr, al Líban. [*Cyro*: XCVII 6. *Tharia*: CLXXXVII 60]
- Citeaux.** Monestir cap de l'orde del Císter, prop de Dijon, a la regió de Borgonya, a l'actual França. [*Cistell*: CXX 47, 57, 59, 70; CLXXXVII 251, 263]
- Claravall.** Tercera fundació del Císter (1115), situat a la diòcesi de Langres, actual Troyes, a la Xampanya, a l'actual França. [*Claresvalls*: CXX 70, 140]
- Classe].** Clasenà.
- Clasena.** Classe, població al sud de Ravenna pertanyent a aquest municipi. [XCVI 15]
- Coïmbra].** Colúmbria.
- Colúmbria.** Coïmbra, població de Portugal a l'antiga regió de la Beira Litoral, situada a la vora dreta del Mondego, en àrab es coneixia com a *Kulumriya*. [LXXX 17]
- Colombí.** Sense identificar. [LXXIII 46, 126]
- Colònia.** Població del *land* del Rin del Nord-Westfàlia, a Alemanya. [XVII 219; LXII 160. *Colunya*: CVIII 118; CLIII 60, 66, 83; CLXIII 177. *Culunya*: CLIII 32]
- Columbari.** Sense identificar. [CXC 324]
- Comana.** Como, població de la regió de la Llombardia, a l'actual Itàlia. [LXII 111]

Como]. Comana.

Compostel·la. Santiago de Compostel·la, capital de Galícia. [XCVIII 50. *Compostela*: LXII 259]

Condom. Candes, població de la regió del Centre, a l'actual França. [CLXIII 156]

Constança]. Contestina.

Constantinoble. Capital de l'imperi Bizantí, actual Istanbul. [XLVIII 125; LXVII 92; LXXXV 25; LXXXIX 84; CX 77, 81, 87; CXXXII 110, 115; CXLV 102; CXLVI 46; CLIII 65; CLXXXV 80; CLXXXVII 82, 85, 105, 304. *Constantinòpoli*: XVII 217. *Costantinoble*: XXVI 54; CXXV 146; CXXXII 94; CXXXV 74]

Contestina. Constança, població del *land* de Baden-Württemberg, a Alemanya. [LXII 194]

Corbiac. Corbigny, població de la regió de Borgonya, a l'actual França. [*Corbiach*: CLX 89]

Corbigny]. Corbiac.

Corocànica. Sense identificar, terres de Ḥadīḡa, muller de Mahoma. [CLXXXV 36]

Corriongo. Canapício.

Coserans]. Cossa.

Cossa. Coserans, població de la regió de Gascunya, Occitània, al vessant septentrional dels Pirineus. [CXI 288]

Crosa. Sense identificar. [CLXV 8]

Crescenti. Nom anterior del castell Sant'Angelo, a Roma. [XLVIII 100]

Dalmàcia. Regió dels Balcans que s'estén en direcció del nord-oest al sud-est per la costa de la mar Adriàtica. [CXLVI 19]

Damasc. Actual capital de Síria, al peu del mont Qāsyūm. [*Damàs*: LII 206. *Domàs*: LXXXVII 27; CXXV 14.]

Danubi. Riu de l'Europa central que naix a la Selva Negra i que desemboca al mar Negre. [LXV 34, 36; CXXXV 36]

Diàspoli. Lida.

Edessa. Antiga població de Síria que correspon a l'actual ciutat d'Urfa, a l'actual Turquia. [*Edisa*: CLV 21; *Edissa*: VII 234; XCIII 20; CLV 45]

Efes. Efes, antiga població de la Jònia, a la costa occidental de l'Àsia Menor. [*Èffesi*: XI 142. *Èphesi*: LXVI 2; LXXXVII 27; LXXXIX 2, 3, 34, 51, 52, 67, 72; CXIX 35; CXLIV 25. *Èphesim*: LXIII, 38]

Efidie. Affile, població del centre del Laci, a l'actual Itàlia. [*Effidie* XLIX 9]

Eiulat. Sense identificar, població d'Armènia. [CXXIII 138]

Emesa. Actual Homs, població al sud-oest de l'actual Síria, coneguda antigament amb aquest nom. [*Emíssena*: CXXV 117, 122]

Emília. Regió septentrional a l'actual Itàlia que, amb la Ligúria, formà una província romana fins al segle iv. [LVI 26]

Emmaús. Població de Palestina, prop de Jerusalem, no identificada amb seguretat. [*Emaús*: XXXIV 107; LIII 178; CLII 101]

Empúries. Antiga població romana a la costa del golf de Roses, al nord-est de Catalunya. [CVI 15; *Ampúries*: C 7]

Escandinàvia. Regió del nord d'Europa que en un sentit físic estricte inclou la península del mateix nom entre l'Atlàntic i la Bàltica. [*Scandinària*: CLXXXV 10]

Escítia. Regió del nord de la mar Negra, entre el Don i els Carpats. [*Asitum*: II 26. *Síthia*: LXIII 7]

Esclavònia. Eslavònia, regió al nord de Croàcia. [*Sclavònia*: XCV 85]

Esclavònia]. Esclavònia.

- Eufràgia.** Sense identificar. [LXXIII 45]
- Flandes.** Regió que comprén les terres al llarg de l'extrem sud-oest de la costa de la mar del Nord, des del pas de Calais fins a la vora dreta del delta de l'Escalda i que en l'actualitat forma part de Bèlgica. [LXII 131; XCIV 203]
- Fleury.** Abadia benedictina que també es coneix amb el nom de Saint-Benoît-sur-Loire, situada en la població homònima, prop d'Orleans, a l'actual França. [*Florença*: CLXXXVII 53]
- Florència.** Capital de la Toscana, a l'actual Itàlia. [LXII 119, 245. *Florença*: LVIII 65; LXXXI 46; XCVIII 203; CXCI 269]
- Fondi.** Població de la regió del Laci, a l'actual Itàlia. [*Fundana* CXXXV 117]
- Fontenay.** Monasteri cistercenc prop de Montbard, a la regió de Borgonya, a l'actual França. [*Fontanet*: CXXIV 382]
- Fossa de Mur.** Sense identificar («in loco qui dicitur Tres Muri», LA 98, 49), zona als afores de la muralla de Milà, prop de la porta Romana. [CI 64]
- Fossanova.** Abadia cistercenca a 67 km al sud-est de Roma. [CXI 191]
- Frígia.** Antiga regió occidental de l'Àsia Menor. [LXXII 3]
- Gabot.** Població d'Armènia sense identificar. [*Gaboth*: CXXIII 138]
- Galàcia.** Antiga regió del centre de l'Àsia Menor en poder dels celtes, anomenats *gàlates* pels grecs. [LXIV 131, 132. *Gal·lícia*: XCV 17, 18]
- Galilea.** Regió que comprén la part septentrional de l'altiplà interior de Palestina. [II 18; LII 92, 305; LIII 55, 56; CXXV 23; CXXXI 67; CLV 3]
- Gallinària.** Illa que es troba en la mar de Ligúria, a la costa d'Albenga, a l'actual Itàlia. [XXI 13. *Gallinera*: CLXIII 45]
- Gàl·lia.** Província romana que ocupava des de la vall del Po fins a la Bèlgica actual. [LXXXIV 4, 12; CI 35; CXXIV 441; CXXV 160; CXXXIII 15; CXLI 32; CLIII 31; CLXIII 23; CLXXXIII 281]
- Gargano.** Massís muntanyós del sud-est d'Itàlia, entre el Tavoliere di Puglia i la costa adriàtica. [CXLV 5, 25, 32, 48, 121, 172. *Gargan*: CXLV 6]
- Garizim].** Gazarim.
- Gascunya.** Regió d'Occitània, limitat a l'oest per l'oceà Atlàntic, al nord i a l'est per la Garona i al sud pels Pirineus i el País Basc. [XLII 20]
- Gazarim.** Garizim, muntanya de Palestina, al sud de Siquem. [LII 306]
- Gel·lona.** Vall al nord de Montpeller, Occitània, on sant Guillem fundà el convent de Sant Guillem del Desert, prop del riu Erau. [*Gelon*: LXXV 91]
- Gemellus.** Cimiez, en l'actualitat un barri de Niça, a la costa d'Occitània. [CI 35]
- Genesaret.** Genesaret, població de Palestina al nord-oest del llac de Tiberíades. [*Genazaret*: XCIV 24. *Genesaret*: II 17]
- Gènova.** Capital de la regió de la Ligúria, a l'actual Itàlia. [CI 57; CXX 135; CXXIV 344; CXXV 100; CLXXXVII 41; CXCI 327]
- Geòrdita.** Geòrgia, país a la part occidental de la Transcaucàsica. [CLXVII 209]
- Geòrgia].** Geòrdita.
- Germània.** Nom que donaven els romans a la planícia de l'Europa central, des del Rin al Vístula. [CXX 209; CXXIV 441; CLXV 171; CLXXXVII 110]
- Girona.** Població al nord-est de Catalunya a la confluència dels rius Ter, Onyar, Güell i Galigants. [*Gerona*: C 7; CVI 1, 2, 20; CLVI 1, 4, 93]
- Gòlgota.** Turó al nord-est de Jerusalem on fou crucificat Jesucrist, conegut també com a mont Calvari. [LXV 89]
- Gòsia.** Gòtia, nom donat pels francs a l'antiga província visigòtica de la Gàl·lia Narbonesa, anomenada també Septimània, possible lectura errònia. [LVI 174]

- Gozo, monte do.** Turó a l'entrada de Compostel·la pel camí de Sant Jaume. [*Goig, mont de*: XCVIII 96]
- Gozzano.** Població de la Llombardia, a l'actual Itàlia, al sud del llac d'Orta, que rep el nom de l'antic *Gaudianum*. [*Gaudian*: XXXII 36]
- Gravellone.** Canal prop de Pavia. [*Gravelo*: CXXIV 425]
- Guihon.** Un dels quatre rius del jardí de l'Edén (Gn 2, 13) i que s'identifica amb el Nil. [*Gyon*: CXLI 16]
- Hebron.** Població de Palestina, a l'actual Cisjordània. [*Ebron*: LII 208]
- Hermòpolis.** Antiga població d'Egipte, actualment Al-Ašmūnayn. [*Hermòpoli Thebayde*: XII 37. *Napolim*: XII 30]
- Hibèrnia.** Irlanda, illa de l'arxipèlag britànic, situada a l'oest de la Gran Bretanya. [*Hybèrnia*: L 23. *Ibèrnia*: CXX 222]
- Hipona.** Població romana de la Numídia, antiga regió situada a la part occidental del nord d'Àfrica. [*Ipona*: CXXIV 266. *Ypó*: CX 106, 108. *Ypona*: CXXIV 130, 142, 449, 450. *Ypònia*: X 108; CXXIV 127]
- Homs].** Emíssena.
- Iconi.** Població d'Anatòlia Central, que correspon a l'actual Konya, a l'actual Turquia. [*Ichònia*: LXXXVII 26. *Icònia*: CXLII 2, 51, 79, 117, 159, 165, 245, 247. *Ycònio*: LXXIX 85]
- Il·líria.** Antiga regió dels Balcans. [*Ylíríc*: LXXXVII 5]
- Índies.** En l'edat mitjana, es coneixia amb aquesta denominació els territoris de l'Extrem Orient, coneguts per la producció d'espècies. [CXXIII 17, 109]
- Iscariot.** Illa a la qual arribà Judes sent un nadó després que els seus pares l'abandonaren en mig del mar. *Iscariot* podria venir de l'hebreu *Íš-Qrîyôth*, 'home de Queriot', població al sud de Judea i a l'est del mar Mort. [*Scarioth*: XLVI 26]
- Ivrea.** Població de la regió del Piemont, a l'actual Itàlia, que rep el nom de l'antic *Eporèdia*. [*Ipòria*: LXII 209].
- Jafa.** Població al sud de Tel-Aviv, a l'actual Israel, també denominada Joppa. [*Jopen*: LVII 12]
- Jerusalem.** Ciutat santa de Palestina. [LII 53; LXIII 24; LXIV 19, 48, 50, 65, 99, 118, 123, 135, 149, 161, 188, 199, 211; LXV 109; LXVIII 14, 21; LXIX 235; LXXXVI 47; LXXXVII 5, 27; CXXXI 73, 100. *Hierusalem*: III 9; XII 19; XVII 31, 45, 46, 48, 51, 74, 75, 81, 95, 105, 116, 125; XIX 74; XXXI 30; XXXIII: 44; XLVI 13, 40, 41, 89; LII 300, 314; LV 27, 30; LXIII 19, 39; LXIV 30, 126, 186; LXV 49, 69, 119; LXXV 181; LXXIX 34, 72, 92, 94; XCIV: 25; XCV 5; CVIII 84, 92; CX 6, 10, 43, 47, 61, 100; CXIX 90, 111; CXXIV 259, 260; CXXV 96, 110; CXXXI 104; CXXXV 23, 52, 106; CXLV 301, 320; CL 62; CLV 24; CLIX 147; CLXXVII 69; CLXXXI 42. *Jherusalem*: X 75; LXIV 153, 155, 157; LXIX 316; XCIV 25, 27, 113; CLXXXVII 238]
- Jordà.** Riu que travessa Palestina de nord a sud. [LV 4, 40; LXIV 159; LXVIII 81]
- Josafat.** Josafat, indret de la vall del Cedro entre la muralla de Jerusalem i la muntanya de les Oliveres. [*Josaphat*: I 185; CXIX 79]
- Judà.** Regne del sud de Palestina, sorgit de la divisió entre les tribus del nord i del sud. [CXLV 301]
- Judea.** Regió històrica del sud de Palestina, entre la mar Morta i la Mediterrània. [VIII 29; XII 9, 82, 86; XVII 72, 113; XLVI 89, 118, 127; LII 92, 299; LXIV 153, 161, 204; XCIV 60; XCVIII 3, 6, 7; CVIII 18; CXIX 13, 29; CXXV 67; CLXVII 36; CLXXXVIII 272]
- Lareci.** Aretina.

- Laterà.** Regió de Roma que Constantí donà al papa per a eregir-hi la seu del seu bisbat. [*Laterana*: LXXXVI 252. *Letrà*: CXI 67, 70]
- Latina, porta.** Una de les portes que s'obren a la muralla Aureliana de Roma en el camí en direcció a Càpua. [XI 16; LXVI 6]
- Lausana.** Població del cantó suís de Vaud. [*Losana*: CXI 124. *Losanya*: LII 360. També potser les variants: *Lucena*, LXXV 85; i *Ludena*, LXXV 217]
- Le Mans.** Població de la regió del Maine, a l'actual França, a la confluència del riu Sarthe amb l'Huisne, que rep el nom del poble gal dels cenomans. [*Cena*: XXXII 7, 9. *Cenomana*: CLXXXVII 54]
- Lecceto.** Monestir agustiniana de la Toscana, a l'actual Itàlia. [*Leceto*: CXC 271, 272]
- Leodòcia.** Lieja, capital de Valònia, a l'actual Bèlgica, en llatí *Leodicum*. [CXXXI 35]
- Levico.** Població de la regió de Trentino-Tirol del Sud, a l'actual Itàlia. [*Levicana*: CLIII 54]
- Liban.** Serra muntanyosa al nord de Palestina que ha donat nom a la regió que l'envolta. [*Libano*: LXV 4, 15; CXX 245]
- Licaònia.** Antiga regió de l'Àsia Menor, situada a la part més interna de l'Anatòlia central. [CXXXIII 127]
- Lícia.** Antiga regió que s'estenia pel sud-oest de l'Àsia Menor, compresa entre els actuals golfs de Fethiye i d'Antalya. [XCIX 62; CXXXIX 94]
- Lida.** Població antiga de Palestina, corresponent a la Lod actual, coneguda antigament també com a *Diòspolis*. [*Lidda*: LVII 12. *Dyàspoli*: LVII 11]
- Lieja].** Leodòcia.
- Ligúria.** Regió septentrional d'Itàlia que, amb l'Emília, formà una província romana fins al segle IV. [LVI 26]
- Lió.** Capital de la regió del Lionés a la confluència dels rius Saona i Roine, a l'actual França. [*Leó*: CXXV 80; CXLI 8. *Lon*: LII 368]
- Lipantana.** Lipari, la més gran de les illes Eòlies, a la mar Tirrena, situada entre les de Vulcano i Salina, al nord-est de Sicília. [CXXXIII 107]
- Lipari].** Lipantana.
- Lisboa.** Capital de Portugal. [*Lisbona*: LXXX 2]
- Listra.** Població de la regió de Licaònia, antiga regió de l'Àsia Menor, situada a la part més interna de l'Anatòlia central. [*Listria*: LXXXVII 26, 31. *Listris*: CXLII 10]
- Llemotges.** Capital del Llemosí, a la vora dreta del riu Viena, Occitània. [*Limoges*: CLX 28, 56]
- Llemosí.** Regió al nord-oest d'Occitània. [*Limosins*: LXXV 39]
- Lleó.** Població de la regió homònima, que ocupa l'extrem nord-occidental de la península Ibèrica. [*Leó*: XCVIII 126, 165]
- Llombardia.** Regió septentrional d'Itàlia que s'estén des de la serralada dels Alps fins al Po. [*Lombardia*: XXVIII 139; LVI 132, 133; CLXXXV 34, 76; CLXXXVII 12]
- Loira.** Riu que travessa el massís Central, la conca de París i el sud de Bretanya, a l'actual França, antigament conegut com a *Liger*. [*Ligeris*: CLX 25]
- Lon.** Lió.
- Lucca.** Població de la regió de la Toscana, a l'actual Itàlia. [*Luca*: CLIII 55]
- Lucània.** Antiga regió d'Itàlia que comprenia els territoris situats entre els baix Sele, el Bradano i el Sinni. [*Lucana*: LXXXI 20]
- Lucena.** Lausana?
- Ludena.** Lucena?
- Luxeuil.** Convent entre Borgonya i Austràsia, de gran importància en l'època merovíngia. [*Luxuviens*: CXLVIII 18]

- Maastricht].** Trecensi.
- Madòcia.** Monza, població de la regió de la Llombardia travessada pel riu Iambro, a l'actual Itàlia. [CXXV 168]
- Magalona.** Antiga població del Baix Llenguadoc, al sud de Montpeller. [LXII 252]
- Magdala.** Població de Palestina a la vora oest del llac de Tiberíades. [*Magdalo*: XCIV 21, 23, 27; XCV 4]
- Mallorca.** Regne que comprenia les illes de Mallorca, Eivissa i Menorca i els comtats del Rosselló i Cerdanya, creat a la mort de Jaume I el 1276. [*Mallorques*: CLXXXIX 182, 184, 194, 199, 208, 212, 218, 225, 226, 241]
- Mallorca, Ciutat de.** Capital de l'antic regne de Mallorca, situada al sud de l'illa homònima, actuals Illes Balears. [*Mallorques, Ciutat de*: CLXXXIX 2]
- Manfredònia.** Població de la regió de la Pulla, a l'actual Itàlia. [*Sypont*: CXLV 6, 116]
- Maqueront.** Antiga fortalesa ubicada en el cim d'un turó a Perea, antiga regió jueva situada a l'est del Jordà. Estava situada a les muntanyes de Moab, a 25 km al sud-est de la desembocadura del riu Jordà. [*Macherònia*: CXXV 109]
- Marítima.** Error de traducció. [XCV 3]
- Marsella.** Població de Provença, Occitània, a la costa mediterrània, prop del delta del Roine. [XCIV 64, 107, 125; XCV 12]
- Masino.** Castell que es troba a la localitat de Caravino, prop de Torí, a l'actual Itàlia. [*Massino*: LXII 209]
- Massana.** Massa Marittima, població de la regió de la Toscana, a l'actual Itàlia. [CXC 4, 6, 8, 13, 32, 347]
- Matarranya.** Riu del sud-oest de la depressió de l'Ebre, afluent d'aquest riu per la dreta. [*Mataranya*: CLXXXIII 210]
- Maurienne.** Maurienne, vall de la regió de Savoia, a l'actual França. [*Mauriena*: CXXV 160]
- Mauritània.** Mauritània Cesariense, província romana equivalent a l'actual Algèria occidental i central, fins el riu Ampsaga, on limitava amb Numídia. [CVI 3; CLXII 2]
- Mazate.** Mazzè, població de la regió del Piemont, a l'actual Itàlia. [LXII 201]
- Mazzè].** Mazate.
- Meca, la.** Població a l'oest d'Aràbia, capital espiritual de l'islamisme. [*Mecha*: CLXXXV 82]
- Meda.** Població de la regió de la Llombardia, a l'actual Itàlia. [LXII 218]
- Mel·lo.** Part de Jerusalem on es troba el mont Sió. [LXVIII 15]
- Mergúndia.** Sense identificar. [II 27, 30, 33, 36]
- Merofi.** Mira.
- Mesopotàmia.** Mesopotàmia, regió històrica d'Àsia occidental entre el Tigris i l'Eufrates [*Mesopotània*: CLV 58]
- Metz.** Població de la regió de Lorena, a la confluència dels rius Mosel·la i Seille, a l'actual França, que antigament era coneguda com a *Metensis*. [*Metens*: CXXXIII 14]
- Micina.** Mòdena, població de la regió de l'Emília-Romanya, a l'actual Itàlia. [XCVIII 78]
- Milà.** Població de la Llombardia, a l'actual Itàlia, que era coneguda antigament com a *Mediolanum*. [XVII 219; LIV 32; LVI 26, 37, 54, 60, 61, 76, 132, 141, 197; LX 25, 29; LXII 62, 80, 105, 173, 241; LXXIX 117; LXXXII 16, 57; CI 30, 58, 63; CXV 145; CXVIII 17, 24, 25, 26, 27; CXX 135, 170; CXXV 169; CXLI 68; CLXIII 37, 45, 187; CLXXXV 46; CLXXXVII 179, 180. *Mediolano*: CXC 111]
- Mílvio].** Albino.
- Mira.** Antiga població de la regió Lícia. [*Mirrea*: V 42, 198. *Merofi*: CXLII 235]
- Mitilene.** Capital de l'illa grega de Lesbos. [*Micelena*: LXXXVII 32]

Mòdena]. Micina.

Montecassino. Turó al costat de la població de Cassino, al sud del Laci, a l'actual Itàlia, lloc on es troba un important monestir. [*Cassiors*: CLXXXVII 6. *Montecassí*: XLIX 93. *Monticassí*: CLXXXVII 52]

Monticalvari. Calvari.

Montmartre. Turó a la part nord de París. [*Mont dels Màrtirs*: CL 93]

Montolivet. Turó situat prop de Jerusalem, damunt del qual fou pres Jesucrist i començà la seua passió. [LIII 197; LXVIII 7, 18; CXXXV 52; CXLV 161; CLXXXI 39; CXC 175]

Montpeller. Capital del Llenguadoc, Occitània. [LXII 252]

Montport. Sense identificar. [CLXXXVII 289]

Mont-real]. Victòria.

Monza]. Madòcia.

Mosa. Riu del nord d'Europa, que desemboca a la mar del Nord. [*Mósam*: CXXXI 35]

Nadabar. Sense identificar, població d'Etiòpia. [CXL 11]

Napolim. Hermòpolis.

Nàpols. Capital de la regió de la Campània, a l'actual Itàlia. [CLXXXV 28]

Narbona. Ciutat del Llenguadoc, Occitània. [XVIII 13; XL 4, 9]

Natzaret. Població de Palestina, a l'actual estat d'Israel al sud-oest del llac de Genesaret. [XXXI 23; LXV 75; CXX 176. *Nazareth*: LI 26; LXIV 144; CXXXI 67; CLXXI 26. *Natzareth*: LI 26; CXXXI 141. *Nazaret*: LII 71]

Nerlus. Tarascon-d'Arièja.

Nicea. Població la regió històrica de Bitínia, al nord-oest de l'Àsia Menor, actual Iznik, Turquia. [II 103, 115; V 61, 159, 166]

Nicomèdia. Població de la Bitínia, a la Propòntide (mar de Màrmara), prop de l'actual població d'Izmit, Turquia. [IV 30, 41, 61; XLIV 2; *Nichomèdia*: IV 3; CXXXII 3, 110; CXXXIII 4; CXLI 68]

Nil. Riu de l'Àfrica nord-oriental que desemboca a la mar Mediterrània. [CXLI 15]

Nimes. Població del baix Llenguadoc, Occitània, conegut a l'edat mitjana com a Nemze. [*Nemze*: CXXX 52].

Nobiliaco. Sent Liunard (en francès Saint-Leonard-de-Nobliat), població de la reigió de Llemosí, a Occitània. [CLX 42]

Nocera. Població de la regió de la Campània, al nord de Salern, a l'actual Itàlia. [CXLIX 269]

Nola. Població de la Campània, a l'actual Itàlia. [*Noles*: LVI 11]

Normandia. Regió al canal de la Mànega entre la Picardia a l'est i la Bretanya a l'oest, al nord de l'actual França. [CXIX 149; CXXV 158]

Núrsia. Població al sud-est de l'Úmbria, a l'actual Itàlia. [XLIX 7]

Octovià. Sense identificar. [C 113]

Otoríngia. Lotaríngia, regió entre el Rin, el Mosa i l'Escalda. [*Othoríngia*: XCVIII 88]

Ottembach. Població el cantó de Zuric, Suïssa. [*Octembach*: LXII 193]

Oraviy. Orbieu, riu afluent de l'Aude, al sud d'Occitània. [LXXV 90]

Orbieu]. Oraviy.

Orial. Sense identificar. [LXXIII 14]

Orleans. Capital de l'Orleanés, a la vora del Loira, a l'actual França. [*Orlenchs*: CXXVIII 2. *Orlens*: CXI 167. *Orlians*: CLX 23; CLXXXVII 100]

Osma. Població de Sòria, a Castellà i Lleó. [CXI 18, 27]

Òstia. Antiga població romana situada a la desembocadura del Tíber, actualment Lido d'Òstia, a la regió del Laci, a l'actual Itàlia. [CXVI 251, 325; CXLIX 193; CLXVII 204. *Òstria*: LXXXVII 88]

- Pàdua.** Població de la regió del Vèneto, a l'actual Itàlia. [LXXX 29]
- Pafos.** Població de Xipre. [*Pafus*: LXXIX 105]
- Palazia].** Plassa.
- Palència.** Població de Castellà i Lleó. [CXI 25]
- Palestina.** Nom tradicional de l'antic país de Canaan. [CXVIII 47; CLXXXVI 21]
- Palmària.** Illa situada a la mar de Ligúria, enfront de Portovenere, a l'actual Itàlia. [IX 53]
- Palus.** Error de traducció: no entén el mot *palude* ('pantà') i tradueix el mot com si es tractara d'un topònim. [XXII 9]
- Pamplona.** Pamplona, capital de Navarra. [*Pampalona*: XCVIII 151]
- Pannònia.** Regió del centre d'Europa al sud del Danubi i al nord de Dalmàcia. [CXLVI 19; CLXIII 8; CLXXXV 29, 30]
- París.** Capital de França. [CXI 85, 167; CXXVIII 24, 31, 33; CL 68, 98; CLIX 97; CLXXXIX 177, 183, 206]
- Patara.** Població de la regió de Lícia. [*Patera*: V 14]
- Patmos.** Illa grega del Dodecanès, a l'Egea, davant la costa de Cària. [XI 18. *Pathmos*: LXVI 10, 20; CL 59]
- Patres.** Població grega al nord de la península del Peloponès. [*Patras*: II 127]
- Pavia.** Població de la Llombardia, a l'actual Itàlia. [*Pabia*: XXVIII 141, 145; CXX 171; CXXIV 343, 354, 378, 421, 445, 447; CLXIII 9; CLXXXV 41; CLXXXVII 66. *Papia*: LVIII 63. *Ticinum*: LVI 37]
- Pedra Foradada.** Port de la primera illa al qual arriben sant Brandà i els seus companys. [XIX 37]
- Pel·la.** Antiga ciutat de Palestina, a la Transjordània, on es refugiaren els cristians de Jerusalem poc abans del setge del 70. [LXIV 159]
- Pentàpoli.** Lliga de cinc ciutats, potser el text es refereix a la Pentàpoli líbia, formada per Cirene, Apol·lònia, Ptolemaida, Arsínoe i Berenice. [*Pentàpolim*: LVIII 43]
- Perigús.** Població d'Aquitània, a Occitània, que rep el nom del poble gal dels petròcoris. [*Petragòricas*: XCV 64, 68]
- Pèrsia.** Antic país situat a la riba oriental del golf pèrsic. [CLX 71; CLV 59; CLXXI 3, 4; CLXXXVI 16. *Pèrcia*: XVII 194; XXXII 118, 154; LVII 11, 13. *Persa*: CXIV 22; CXXXV 22]
- Perusa.** Població de la regió de l'Úmbria, entre la vall del Tíber i el llac Trasimé, a l'actual Itàlia. [CXVI 324, 330; CXLIX 22]
- Piacenza.** Població de la regió de l'Emília-Romanya, a l'actual Itàlia. [*Placensa*: CXLII 100. *Planesa*: CI 30]
- Piemont.** Regió d'Itàlia del nord que comprén les províncies d'Alessandria, Asti, Biella, Cuneo, Novara, Torí, Verbano-Cusio-Ossola i Vercelli. [*Piemunt*: CXI 401]
- Pincio.** Turó de Roma, al nord del Quirinal, que domina el Camp de Mart. [*Pincis*: XXIII 1, 24]
- Pirineus].** Pirans.
- Pirans.** Pirineus, sistema muntanyós que separa el continent europeu de la península Ibèrica. [LXXV 29]
- Pisa.** Població de la regió de la Toscana, a l'actual Itàlia. [CXVI 248]
- Pistoia.** Població de la regió de la Toscana, a l'actual Itàlia, coneguda antigament com a *Pistoria*. [*Pistòria*: XCVIII 203]
- Planesa.** Piacenza.
- Plassa.** Palazia, població de Sicília. [CXI 393]

- Poitiers.** Població de la regió de Poitou-Charentes, a l'actual França. [*Pauteus*: XXI 16; CXXV 148. *Payteu*: CLXIII 33, 50, 172, 173, 175. *Payteus*: XXI 2]
- Polla.** Apúlia.
- Ponça.** La més gran de les illes Poncianes, al golf de Gaeta, a la mar Tirrena, de la regió del Laci, a l'actual Itàlia. [*Ponsa*: LXXI 24]
- Pont.** Antiga regió de l'Àsia Menor, al nord de la Capadòcia i a la vora del mar Negre. [*Ponto*: CVIII 70; CLV 58; CLXVII 176. *Pontos*: LII 291, 297]
- Porciúncula.** Capella prop d'Assís on sant Francesc establí el primer centre de l'orde franciscà. [CXLIX 203. *Porciuncla*: CXVI 61]
- Portopí.** Port de la Ciutat de Mallorca. [CLXXXIX 225, 226, 236]
- Prato.** Població de la regió de la Toscana, a l'actual Itàlia. [*Prat*: XCVIII 203]
- Provença.** País del sud-est d'Occitània. [*Proença*: LXXV 30, 39; XCIV 70]
- Ravenna.** Població de la regió de l'Emília-Romanya, a l'actual Itàlia. [XCVI 9, 25, 41; CV 68, 79; CXXV 63; CLI 20; CLIII 55. *Ravena*: LX 10; CLXXXV 71; CLXXXVII 169]
- Reclòs.** Sense identificar, població de la Tebaida. [CLXXVII 3]
- Règia.** Error de traducció: converteix l'adjectiu (*urbem regiam*) en topònim. Es refereix a Roma. [CXV 36]
- Reims.** Població de la Xampanya, a l'actual França, situada a les vores del riu Vesle, afluent de l'Aisne. [*Reims*: XX 13, 25; CLX 18]
- Rieti.** Població de la regió del Laci, al nord-est de Roma, a l'actual Itàlia, antigament coneguda com a *Reate*. [*Reate*: CXC 349]
- Ripoli.** Bagno a Ripoli, població de la regió de la Toscana, prop de Florència, a l'actual Itàlia. [*Ripulis*: LXII 245]
- Roine.** Riu que naix als Alps i que desemboca a la mar Mediterrània per Marsella, en occità Rose. [*Roser*: XCV 14, 31; CXLI 38, 74. *Rosa*: LXXV 45]
- Roma.** Capital de la regió del Laci i de l'actual Itàlia, seu del cristianisme d'Occident. [II 132, 133; V 116, 140; VI 84; VII 26; VIII 19, 24, 55, 76, 138, 157, 172, 180; XI 21, 22; XII 13, 53, 56; XIII 31; XIV 20, 44, 82, 299; XVI 99, 213; XVII 12, 217; XVIII 26; XXIV 5; XXVII 6; XXVIII 140; XXXII 104; XXXIII 27; XXXIV 74; XXXV 22, 23, 25, 27; XLII 6; XLV 49, 98; XLVI 123, 131; XLVIII 12, 18, 36, 50, 51, 53, 63, 81, 91, 93, 105, 147, 214; XLIX 8; LII 286, 300, 336, 341, 370; LIII 213; LVI 14, 23, 44, 109; LVIII 14, 15; LIX 2; LXIV 74, 136, 152, 181, 184, 186; LXV 58, 129; LXVI 5, 11, 14, 18, 19; LXVII 9; LXXII 4; LXXIX 117; LXXXII 52; LXXXIV 3, 18, 19; LXXXVI 69, 71, 72, 79, 82, 243; LXXXVII 29, 42, 70, 73, 151; XCIII 2, 45, 47, 62; XCIV 86; XCVI 9; XCVIII 142; CI 18, 27, 28, 60, 63; CII 3; CIII 4; CIV 6; CV 11; CVIII 7, 41, 75, 85, 110; CX 83, 85, 88, 91, 100; CXI 37, 67, 80, 85, 166, 197, 253; CXIV 32; CXV 17, 19, 31, 39, 149, 167, 208, 217; CXVI 7, 316, 318, 324; CXXI 8; CXXIII 121; CXXIV 50, 55, 78, 83, 441, 447; CXXV 10, 65, 68, 70, 72; CXXVI 57; CXXX 54; CXXXIII 13; CXXXIV 3, 71; CXXXV 112, 117; CXXXIX 29, 74, 98, 111, 119; CXLI 21, 26; CXLIII 100; CXLIV 68, 211; CXLV 41; CXLVI 20, 38, 50, 114; CXLIX 16, 25, 192; CL 65, 66, 75, 98; CLI 3, 10, 21; CLIII 22, 34, 35, 56, 59; CLVII 2, 11, 17; CLVIII 10, 12, 14, 27, 31; CLXIV 28; CLXVI 9; CLXVII 6, 25, 27, 135, 138, 212; CLXX 9, 14; CLXXV 68; CLXXXII 2, 31, 88, 117, 118, 134, 135, 181, 184, 187; CLXXXIII 74; CLXXXV 20, 31, 35, 47, 77, 79; CLXXXVI 2, 3; CLXXXVII 3, 8, 12, 65, 72, 74, 75, 83, 84, 86, 111, 112, 122, 148, 222, 224, 228, 229, 296, 325; CLXXXIX 10, 97, 160, 164, 165, 214; CXC 198; CXCI 290, 297, 388, 396, 397, 402, 404, 469, 503]
- Romana, porta.** Porta de Milà. [LVI 37]

- Romanya.** Regió de la Itàlia septentrional, que correspon a les províncies de Forlì i Ravenna i un petit sector de la de Bolonya. [CLXXXV 47]
- Sabasten.** Samaria, antiga població al centre de Palestina que dona també nom a la regió. [LXXXIII 222; CXXV 86, 132]
- Sabà.** Antic regne preislàmic situat a l'actual Iemen. [*Sabbà*: LXV 5, 21]
- Salamina.** Antiga ciutat de Xipre, fundada per grecs a la costa oriental de l'illa. [LXXIX 108]
- Salària.** Porta de Siena. [CXC 82]
- Salària, via.** Camí romà que portava de Roma a la mar Adriàtica. [CLXXXIX 70]
- Samaria.** Regió històrica de la Palestina situada a la part central de la Cisjordània, entre Galilea i Judea. [XLVI 89; XCVIII 3]
- Sant'Angelo, castell.** Fortificació romana al costat esquerre del Tíber, a prop del Vaticà, i que originalment fou el mausoleu de l'emperador Adrià. [*Sanct Àngel, castell*: CXLV 47; CXCI 399; Àngel, castell de l': XLVIII 102]
- Sant Miquel, mont.** Mont Bentarte, al camí de Sant Jaume, als Pirineus. [*Sanct Miquel, mont*: XCVIII 92]
- Sant Teobald.** Sense identificar. [*Sanct Theobald*: CLIX 80]
- Sannir.** Sumer, antic país de l'Orient Mitjà, al sud de Mesopotàmia. [CLV 124]
- Sardenya.** La segona illa més gran de la Mediterrània, forma part de l'actual Itàlia. [*Serdenya*: CXXIV 340, 342]
- Saxònia.** Regió històrica de l'Alemanya centreoriental, travessada, en direcció del nord-oest al sud-est, per l'Elba. [IV 193]
- Seca.** Sena, riu que naix a la Côte d'Or i desguassa al canal de la Mànega, a l'actual França. [CXXVI 15. *Secana*: CL 101]
- Selèucia.** Selèucia de Pièria, antiga població i port d'Antioquia, a la costa nord de l'actual Síria. [CXLII 256]
- Sena.]** Seca.
- Sennaar.** Mot hebreu que fa referència a la plana al·luvial entre el Tigris i l'Eufrates. [*Senar*: CLXXXIV 252]
- Sens.** Població de la regió de Borgonya, a l'actual França, que rep el nom del pobla gal dels sènon. [*Cenona*: CXXVIII 3, 14, 17, 30, 34. *Cinonay*: XV 3. *Senona*: LXII 156]
- Sent Liunard].** Nobiliaco.
- Septimània.** Antiga regió de l'actual Llenguadoc, al voltant de la ciutat de Besiers. [LXXV 30]
- Seràptim.** Mont Soracte, a la regió del Laci, a l'actual Itàlia. [XIV 63]
- Sicília.** Illa del Mediterrani, entre la mar Tirrènica i la Jònica, a l'actual Itàlia. [VI, 3; X 34; LXXXI 5; CXI 386, 393; CXXIII 106; CXXXI 246; CLIII 23]
- Siena.** Població de la regió de la Toscana, a l'actual Itàlia. [*Sena*: CXC 2, 4, 19, 41, 50, 104, 115, 157, 191, 197, 301, 321, 322, 332, 346; CXCI 2, 3, 127, 179, 234, 238, 274, 310, 322, 501]
- Silena.** Cirene.
- Silícia.** Antiga regió d'Anatòlia, a la costa sud, entre la serralada del Taure i la mar. [X 34; XLVIII 18]
- Sinaí.** Muntanya al sud de la península del Sinaí, que uneix Àsia i Àfrica i que pertany a Egipte, on, segons l'Antic Testament, Moisès rebé les taules de la llei. [*Sinay*: XLVIII 154; CLXIX 144]
- Siracusa.** Població de Sicília. Antigament en català era coneguda com a Saragossa de Sicília. [*Çaragusa*: VI 2, 22, 29, 80]

- Síria.** Regió del Pròxim Orient antic que comprenia, aproximadament, la Síria i el Líban actuals. [VIII 28; XVIII 73; XXXV 27, 37; CXXIII 6]
- Sivas.** Població de Capadòcia, al sud-est del Pont, a l'actual Turquia, antigament coneguda com a *Sebastea*. [*Sebasten*: XXXVII 7]
- Solònica.** Font de Siena. [CXC 290]
- Soracte].** Seràptim.
- Spoleto.** Població de la regió de l'Úmbria, a l'actual Itàlia. [*Espolet*: CXVI 91, 180, 293]
- Strido.** Antiga població de Dalmàcia sense identificar hui en dia. [CXLVI 18]
- Sumer].** Sannir.
- Sió.** Turó occidental de Jerusalem on la tradició situa el Cenacle i la tomba de David. [*Syon*: XIX 74; LXVIII 15; LXIX 326; CX 47; CXIX 5; CLXXVII 68]
- Szombathely.** Capital del *megye* de Vas, a l'actual Hongria, antigament coneguda com a *Savaria*. [*Sabària*: CLXIII 8]
- Tabor.** Turó de Galilea, isolat a l'extrem nord-est de la plana d'Esdrèlò. [LIII 191]
- Tanàgrum.** Tanaro, riu del Piemont, afluent del Po. [LIV 21]
- Tanaro].** Tanàgrum.
- Tarascon.** Tarascon-d'Arièja, població de la regió de Foix, a Occitània. [*Tarascó*: XCV 67. *Tarascona*: XCV 24. *Nerlus*: XCV 25]
- Taria.** Ciro.
- Tars.** Població de Cilícia, regió d'Anatòlia, a la costa sud, entre la serralada del Taure i la mar, a Turquia. [*Cassum*: XII 43. *Tarsis*: XII 45. *Tharsun*: XCII 10; XCIII 44]
- Tebaida.** Antiga regió de l'Alt Egipte, amb capital a Tebes, que s'estenia de Siene fins a Hermòpolis. [XVIII 12, 47. *Thebayda*: CLXXVII 4, 95]
- Tebes.** Antiga població d'Egipte a la vora oriental del Nil, a un 700 km al sud-est del Caire. [*Thebea*: CXLI 10, 11, 17, 33]
- Tersona.** Sense identificar, possible població de Crimea. [CLXVII 205, 212]
- Tessalònica.** Població de la Macedònia, al nord de Grècia. [*Thesalònica*: LVI 195]
- Teutònia.** Alemanya. [*Theutònia*: LXII 136; CLXXXVII 289]
- Tíber.** Riu d'Itàlia, que pertany a la conca tirrènica, que naix a Monte Fumaiolo i desemboca a Òstia. [XLVIII 63. *Tibre*: VIII 139; LXXVI 23. *Tibri*: VIII 141. *Tybre*: LII 354; CII 4; CXXX 56; CLI 11, 20]
- Tiberina.** Es refereix al nom d'una porta de Roma, però es tracta d'un error, realment es tracta de la població d'Òstia (*Ostia Tyberina* LA 120, 121). [CXXIV 122]
- Tiburtina.** Nom de la porta i de la via que comunicaven l'antiga Roma amb Tibur, actual Tívoli. [CXVII 27]
- Ticínum.** Pavia.
- Tiel.** Població de la província de Genderland, als Països Baixos. [*Tiella*: CLIII 31]
- Tir].** Ciro.
- Tolosa.** Població d'Occitània, capital del Llenguadoc. [LXXV 39; XCVIII 101; CXI 30, 61, 66, 67, 84, 132, 157, 207. *Tholosa*: CXI 242, 291, 292; CLXX 3; CLXXXIX 206]
- Tomba.** Es refereix al mont Saint-Michel, a Normandia. [CXLV 23]
- Torí.** Capital de la regió del Piemont, a l'actual Itàlia. [*Tauri*: CXLI 61]
- Tortona.** Població del Piemont, a l'actual Itàlia, a la vora del Scrivia. [*Terdonna*: LIV 16, 27. *Tridònia*: CXXIV 350]
- Tours.** Població de la regió de Turena, en la confluència de les valls del Loira i del Cher, a l'actual França. [*Tors*: CXXXIII 15; CLXIII 55, 172; CLXIV 33]
- Trecensi.** Maastricht, capital de la província del Limburg, als actuals Països Baixos. [CXXXVIII 5]

Trere. Trèveris.

Trèveris. Població del *land* de Renània-Palatinat, a l'actual Alemanya. [*Tràveris*: CI 42. *Trere*: XLVI 132]

Tridònia. Tortona.

Trifis. Porta de Siena. [CXC 276]

Trípoli. Població a la costa nord del Líban. [*Trípol*: CXI 413]

Troia. Antiga població de l'Àsia Menor, prop de l'estret dels Dardanel·ls. [*Troya*: LXXXVI 242]

Troyes. Població de la Xampanya, a la vall del Sena, a l'actual França, coneguda antigament *Trecae* o *Urbs Trecassina*. [*Tracasina* CXXVI 14. *Trecas*: CXXV 59. *Trecasina*: CV 39.]

Túscia. Territori que correspon al Laci septentrional, a l'actual Itàlia. [*Túcia*: LVI 110]

Ursiana. Abadia d'Hirsau, monestir prop de Calw, població del *land* de Baviera, a l'actual Alemanya. [CLXXXVII 219]

Utrecht. Població dels Països Baixos, coneguda antigament com a *Traiectum*. [*Trajecti*: CXXXI 35. *Trajecto*: LXII 136]

València. Capital de l'antic regne de València i de l'actual País Valencià, a l'est de la península Ibèrica. [CLXXXIX 224]

Venècia. Capital de la regió del Vèneto, a l'actual Itàlia. [LVIII 61; CXCI 499]

Venta. Ventamiglia, població de la Ligúria, a la desembocadura del Roia, a l'actual Itàlia. [CXLI 61]

Vercelli. Població de la regió del Piemont, a l'actual Itàlia. [*Vercell*: LVI 140; CV 82, 87; CXVIII 14, 52; CLXIV 29]

Verner, camp. Agro Verano, es tracta de la catacumba Ciríaca, als afores de l'antiga Roma, situada al costat de la via Tiburtina, que comunicava la ciutat amb Tívoli. [CXV 127; CXVII 59]

Vermand. Població de la regió de Picardia, a l'actual França. [*Veromando*: CLVII 8, 13]

Vernula. Veroli, població de la regió del Laci, a l'actual Itàlia. [LXVI 20]

Verolij. Vernula.

Verona. Població de la regió del Vèneto, a l'actual Itàlia. [LXII 12; CXV 31; CLXXXV 49]

Vézelay. Població de Borgonya, a l'actual França, coneguda antigament com a *Vercellatus*. [*Vercell*: XCVIII 185. *Vicèlia*: XCIV 169]

Victòria. Mont-réal, població del Llenguadoc, a Occitània, prop de Carcassona. [CXI 43]

Victorial. Muntanya on pugen els mags d'Orient per veure quan apareixerà l'estrela. [XVII 33]

Victoriana. Vil·la romana prop d'Hipona. [LXXXII 59]

Vidorna. Winchester, població del comtat Hampshire, Anglaterra. [CXI 433]

Viena. Capital de l'actual Àustria. [*Viana*: LII 357; LXVII 34; CLXXXVII 101]

Winchester]. Vidorna.

Xipre. Illa de la Mediterrània oriental. [*Cypre*: LXXIX 93, 96, 99, 101]

Ypó. Hipona.

5. A tall de conclusió

En aquest treball hem presentat un recull dels topònims que apareixen en la traducció catalana de la *Legenda aurea* de Iacopo da Varazze que transmet l'incunable titulat *Flos sanctotum romançat* (Barcelona, 1494). No sols se n'han recopilat, ordenat i lematitzat 383, sinó que, a més a més, s'hi ha oferit una descripció de cadascun amb l'objectiu d'identificar-los més clarament i, així, donar a conèixer com la llengua es

referia a aquests llocs en un text tardomedieval. A pesar de la llargària del recull, s'ha considerat necessari presentar un breu estudi introductori dividit en una part d'interpretació lingüística i una altra d'anàlisi geogràfica, cosa que ens ha permès extraure les conclusions següents:

- 1) La majoria de topònims presenta una forma patrimonial, encara que algunes d'aquestes no ha tingut fortuna i no correspon a la que s'ha acceptat i es fa servir en l'actualitat.
- 2) Els curadors dels text no sempre saben interpretar correctament la versió llatina que ofereix la *Legenda aurea*. A causa d'açò trobem tres tipus de actituds, que podem classificar en: calcs lingüístics, transparentitzacions i lectures errònies (encara que entre aquests dos últims és complicat establir una frontera clara).
- 3) Pel que fa a la visió geogràfica que el recull ofereix, en relació sobretot amb el contingut que ofereix el *Flos sanctorum*, l'ús i la freqüència dels topònims incideix en el tipus de santedat que reflecteix l'obra: els sants provenen dels territoris que abarcava l'Imperi Romà i la ciutat de Roma s'erigeix en el centre neuràlgic de la cristiandat, lloc on es produïren la major quantitat de miracles i de martiris i que la converteixen en l'espai on es concentra la santedat. La península Ibèrica i els territoris catalanoparlants queden relegats a un espai marginal, només presents en els casos en què les vides de sants conflueixen en l'objectiu de reforçar el calendari litúrgic romà o, en tot cas, en els capítols que s'hi afegiren en el procés de transmissió del text en català, que permetia la incorporació de relats de sants més localitzats.

Obres citades

- Badia i Margarit, A. M. "Toponímia i relat històric. Noms de llocs catalans i occitans dins la *Crònica* de Ramon Muntaner." En A. M. Badia i Margarit & M. Camprubí eds. *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989. Vol. i, 47-84.
- Biblia valenciana. Traducció interconfessional*. Castelló: Saó, 1996.
- Boureau, A. *La Légende Dorée. Le système narratif de Jacques de Voragine († 1298)*. París: Les Editions du Cerf, 1984.
- Càmara Sempere, H. *La Mare de Déu en el Flos sanctorum romançat (1494)*. Alacant: Publicacions de la Universitat d'Alacant, 2010.
- . *El Flos sanctorum romançat. Edició crítica dels dos incunables catalans de la Legenda aurea de Jacobus de Voragine*, tesi doctoral. Alacant: Universitat d'Alacant, 2013.
- . "A muscles de gegants: els incunables del *Flos sanctorum* català, entre la tradició i la revisió." *Studia aurea* 11 (2017): 237-251.
- García Sempere, M. "Vides de sants en català conservades en manuscrits solts i en impresos anteriors a 1550." En M. García Sempere & M. À. Llorca Tonda eds. *Vides medievals de sants: difusió, tradició i llegenda*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2012. 185-207.
- Gran Enciclopèdia Catalana* [en línia]. Disponible a Internet: <<http://www.enciclopedia.cat>> [consulta: abril 2013]
- Maggioni, G. P. "Riletture e riscritture agiografiche del xiii secolo: i leggendari abbreviati." En M. García Sempere & M. À. Llorca Tonda eds. *Vides medievals de sants: difusió, tradició i llegenda*, Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2012. 11-34.
- Varazze, I. da. *Legenda aurea*. G. P. Maggioni ed. Florència: Sismel - Edizione del Galluzzo, 1998. 2 vols. En el glossari, l'edició que conté aquesta obra se cita amb les sigles LA, el número del capítol i el número del fragment, per a una localització més exacta.